

ŠEŠŤ PRÍSPEVKOV DO DISKUSIE O ETIKE NOVINÁRSTVA

AMI LÖNNROTHOVÁ

Kľúčové slová: novinárska etika – kódexy správania – investigatívna žurnalistika – osobná morálka novinára – novinár ako strážca demokracie – tabuizované témy

Za podpory Rady Európy Európska asociácia vzdelávania v žurnalistike (European Journalism Training Association) usporiadala v dňoch 30. septembra až 6. októbra 1996 na Capri seminár Žurnalistika – demokracia, moc a etika – čo by učitelia a novinári mali vedieť a čo by mohli urobiť. Zúčastnilo sa na ňom dvadsať novinárov a učiteľov žurnalistiky z celej Európy a jeden z Afriky. Už fakt, že sa podujatie uskutočnilo, ale aj to, kto ho organizoval, naznačoval, že učitelia i profesionálni žurnalisti si uvedomujú dôležitosť etiky v predmete, ktorý vyučujú, resp. pestujú. V tomto ohľade Slovensko za zvyškom Európy (a to aj tej, ktorú označujeme ako „vyspelé demokracie“) nezaostáva, čo je rozhodne dobré, aj keď dôvody tohto stavu môžu byť rôzne, napríklad neetické postupy praxe. Treba totiž vidieť, a nižšie uverejnený príspevok zo seminára to naznačuje, že aj vo vyspelých demokraciách sa neraz uplatňujú neetické princípy a že sa táto skutočnosť aj zdôvodňuje či priamo ospravedlňuje. Veľké novinárstvo však vždy bolo, je a bude etické. Etické postupy, samozrejme, nemožno žurnalistike vnucovať, najmä nie „zvonku“, etické postupy si musí žurnalistika (aspoň tá, ktorá chce mať označenie „dobrá“) osvojiť sama.

Vystúpenie Ami Lönnrothovej na seminári prinášame preto, že severský prístup k problematike je podnetný a zrejme nám blízky. Jeho autorka pracuje v poprednom švédskom denníku Svenska Dagbladet a zároveň prednáša na Inštitúte pre žurnalistiku, médiá a komunikáciu Štokholmskej univerzity. V súčasnosti robí pre Európsku asociáciu vzdelávania v žurnalistike prieskum študijných programov novinárskych škôl, do ktorého pojala aj katedru žurnalistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Juraj Vojtek

V začiatkoch mojej novinárskej praxe ma poslali na míting sociálnych demokratov, kde sa chystala prehovoriť jedna z mála žien vo švédskej vláde. Obyčajne sa spomínala ako „matka štyroch detí“, menej ako docentka fyziológie na renomovanej univerzite, odkiaľ ju do vlády získal ministerský predseda Tage Erlander, ktorý sa, mimochodom, nikdy nespomínal ako „otec dvoch detí“. Keďže bola menovaná ministerkou pre rodinu, celkom pochopiteľne hovorila o záležitostiach rodinnej politiky. Nespomínam si na všetky podrobnosti jej prejavu. Viem však, že som napísala dosť ironicky ladený článok. Moji mužskí kolegovia to považovali za ukážku dobrého novinárstva, a ja som bola hrdá.

O pár dní neskôr som dostala od pani ministerky list. Článok, ktorý som napísala, ju rozčúľil a urazil. Prečo som vraj napísala takú úbohú správu o jej úprimnej snahe formulovať serióznú rodinnú politiku? Tento list mi otvoril oči. Pochopila som, že som človekom, ktorý má moc. Nikdy predtým som si to neuvedomila. Pochopila som, že aj ľudia na vysokých postoch sú ľudskými bytosťami s ľudským cítením.

Mala som si všimnúť, čo som do tej chvíle neurobila, do akej miery som informovala o jej prejave neutrálne. Má sa irónia vôbec používať v bežnom spravodajstve?

Pristavme sa na chvíľu pri otázke moci. Koho to bola vlastne moc, ktorú som použila pri písaní toho článku? Pri spätnom pohľade je jasné, že som nepísala v záujme príslušníčok ženského pohlavia alebo určitej politickej sféry, v ktorej by som bola osobne zainteresovaná. Jednoducho som nasiakla predsudkom voči ženám a predsudkom voči citlivej oblasti rodinnej politiky do takej miery, že som sa stala dobrovoľným nástrojom síl, ktoré pracujú proti ženám vo verejných funkciách.

To bolo asi pred tridsiatimi rokmi, pričom treba podotknúť, že ženy mali vtedy nanajvýš desaťpercentné zastúpenie vo vláde. Dnes je vo vláde polovica žien. V parlamente bolo 10–12 percent žien, dnes ich je 40 percent. Viete si teda predstaviť, že celková klíma v porovnaní s dnešnou bola dosť odlišná.

V poslednom čase vlny feministického hnutia zmenili celkovú klímu v našej krajine, takže dnes by sotva bolo možné napísať taký článok, aký som napísala vtedy.

Týmto príkladom chcem ukázať, ako ťažko sa dá izolovať od ducha času. Je ťažké byť skutočne nezávislým novinárom. Oveľa ľahšie je prispôbiť sa večným „pravdám“ svojej profesie. Platí to najmä pre mladých. Tým nechcem povedať, že by sme sa nemali usilovať o nezávislosť vlastného myslenia. A vidí sa mi, že jedinou cestou je uvedomovať si, čo robíme, píšeme a hovoríme.

V posledných rokoch sa problematika novinárskej etiky stala hlavnou témou nielen medzi samotnými novinármi, najmä medzi niektorými, ale aj v širokej verejnosti. Žiaden večierok sa nezaobíde bez toho, aby sa ma niekto nesnažil vtiahnuť do diskusie o profesionalite zodpovedných programových pracovníkov televízie alebo o najnovšej senzáciiectivosti tabloidnej tlače.

Toto všetko potvrdzuje konštatovanú skutočnosť, že novinári sú súčasťou mocenskej štruktúry. Je tiež pravda, že my ako skupina si to postupne uvedomujeme. Zrejme má moc jednotlivých novinárov je tým jasnejšia, čím egocentrickejší sa stáva novinárstvo. Uverejňovanie fotografií autorov novinárskych článkov, televízne besedy vedené vychytenými moderátormi a pod. Stále je to však iba menšina novinárov, ktorá má takúto publicitu. A v niektorých prípadoch sa dá diskutovať, či to, čo robia, je skutočné novinárstvo.

Dlhý čas sa medzi švédskymi novinármi diskutovalo iba o etických pravidlách, o minimálnych normách správania, ku ktorým sa novinári zaväzovali prostredníctvom svojich organizácií, napríklad nezverejňovať meno obžalovaného, pokiaľ nie je odsúdený, alebo nezverejňovať súkromné záležitosti známych ľudí, pokiaľ ich nemôžno považovať za predmet verejného záujmu.

Napríklad, keď sa náš kráľ Gustáv VI. v štyridsiatych rokoch zaplietol do homosexuálnej aféry, záležitosť sa chápala ako vec verejného záujmu a bola prezentovaná ako škandál. Prečo verejný záujem? Nuž preto, že tento verejný činiteľ riskoval, že bude vydieraný a zneužitý.

Myslím si, že podobne boli motivovaní britskí novinári začiatkom šesťdesiatych rokov v súvislosti s Profumovou aférou. Profumo ako člen vládneho kabinetu mal pletky s prostitútkou Christine Keelerovou. O nej sa zasa hovorilo, že udržiavala styky so sovietskymi diplomatmi. Nebezpečenstvo vydierania bolo zrejmé.

Nemyslím si, že v dnešnej klíme relatívne sexuálnej slobody by aféry tohto druhu vyvolali taký rozruch. Otvorenosť v období po studenej vojne by tiež nebola najvhodnejšou pôdou pre vznik takých afér, ako bola Profumova.

V každom prípade ťažisko diskusie o novinárstve a etike sa posunulo. Čiastočne preto, že kódexy správania sa v oblasti tlače porušujú pomerne často, a to aj pre pocit bezmocnosti voči komercionalizmu a záujmom trhu. Zároveň s tým však vidím, že sa objavujú vážnejšie diskusie o novinárstve, ktoré sa zaoberajú rôznymi stránkami zodpovednosti jednotlivých novinárov. Podľa môjho názoru existuje prínajmenej šesť prístupov k diskusii o etike novinárstva.

1. Kódexy správania

Prvý prístup sa zaoberá kódexami správania, pravidlami. Iste by bolo pohodlné mať k dispozícii knižočku, v ktorej by boli spísané všetky pravidlá, a nebolo by potrebné rozhodovať sa podľa vlastného uváženia. Ale život je oveľa zložitejší.

2. Novinárstvo alebo zábava?

Nie je ťažké uhádnuť, o čom sa náruživito diskutuje vo všetkých našich krajinách: Kde možno umiestniť deliacu čiaru medzi novinárstvom a zábavou? Iste poznáte výraz *infotainment*. Čo to má spoločné s etikou? V mojej krajine sa etika, alebo lepšie povedané moralizovanie stalo prísadou tej kategórie novinárstva, ktoré sa samo označuje ako investigatívne, ale ktoré sa dosť skoro zmenilo na šou, ktorá musí byť. Toto novinárstvo sa obyčajne začína serióznym spravodajstvom o známom politikovi, ktorého správanie sa spochybňuje. Zoberme si ako príklad bývalú podpredsedníčku vlády Monu Sahlinovú, ženu, ktorá sa svojim vekom blížila k štyridsiatke.

Reportéri zistili, že Sahlinová použila vládnu kreditnú kartu na nákup plienok a čokolády pre svoje deti. Okrem toho sa zistilo, že neplatila načas účty a že dostala viacero upomienok. Keď sa ju na to pýtali, odpovedala, že si vždy svoje účty platila a že vláde nič nedlhuje, takže netreba robiť zbytočný rozruch. Takto odpovedať nemala. Mala sa verejne ospravedlniť a možno by bola vyviazla s menším varovaním švédskych obyvateľov, sprostredkovaným tlačou a televíziou. Jej chybné správanie bolo symbolickým aktom, podľa ktorého si svoje domáce výdavky necháva platiť štátom, čiže nami všetkými ako daňovými poplatníkmi. Aj keď si svoj dlh vyrovnala, jej čin nebol ospravedlnený a obvinili ju, že nie je schopná rozlišovať medzi verejným a súkromným majetkom.

Bez zachádzania do podrobností tejto aféry, ktorá sa vliekla takmer celú jeseň minulého i začiatkom tohto roka a viedla k Sahlinovej rezignácii, považujem za zaujímavé pozrieť sa na moc novinárov.

Donútili ju k rezignácii médiá? Alebo ju prestala chrániť sociálnodemokratická strana? Alebo to bolo niečo iné? Ako vždy po afére tohto typu nasleduje etapa uvažovania o tom, čo sa skutočne stalo. Ale práve to sa mení na určitý druh zábavy. Teraz sa záujem sústreďuje na novinárov. Viny a obvinenia sú súčasťou tohto procesu. Média sú obviňované zo zneužitia svojej moci. Tlačové kluby a iné fóra pre interné diskusie o etike organizujú besedy, ktoré sa obyčajne končia záverom: „Nič zlé sme neurobili. Robili sme svoju prácu. My nemáme moc na to, aby sme odstraňovali politikov z ich funkcií.“ Podľa mňa je to pokrytectvo. Pochopiteľne, máme tú moc. Možno by sme ju mali mať. Musíme sa však pýtať, na akom základe?

Mona Sahlinová hovorí, že novinári mali právo skúmať, čo robila ako podpredsedníčka vlády. Teraz, rok po afére, vydala knihu, čo je tiež určitá súčasť zábavy. Viem však pochopiť jej potrebu poskytnúť vlastný názor na to, čo sa stalo. Vo svojej knihe zdôrazňuje, že na správaní jednotlivých novinárov nevidí nič zlé. Robia si svoju prácu.

cu. Kladú otázky, ktoré môžu klásť. Avšak keď sa stretáva so stovkami novinárov, ktorí ju bombardujú otázkami, pričom fotografi ju snímajú a televízne kamery filmuju, nadobúda pocit totálnej bezmocnosti. Nemá reálnu šancu poskytnúť vlastnú podrobnú interpretáciu toho, čo sa skutočne stalo. Je vopred odsúdená. Je obetným baránkom, ktorého treba vyhnat do púšte. A to sa aj skutočne stalo.

Keď doma diskutujeme o tomto type novinárstva, používame metaforu o love. Neraz počuť kritiku, že novinári sa správajú ako svorka rozdráždených psov naháňajúcich svoju korisť. Zodpovedá to skúsenosti Mony Sahlinovej, ktorú opisuje vo svojej knihe. Je známe, že ľudia v skupine sa znižujú k oveľa primitívnejšiemu správaniu, ako keď konajú ako jednotlivci. Dá sa s tým niečo urobiť, alebo je zábavná hodnota novinárstva tohto typu natoľko vysoká, že nemôžeme očakávať žiadnu zmenu v správaní novinárov alebo ich šéfov? Ako som už spomenula, je ťažké neprispôbiť sa prevládajúcim vzorom v profesionálnej skupine, do ktorej človek patrí.

Znamená to teda, že by sme nemali skúmať, ako ľudia pri moci uplatňujú mandát, ktorý dostali? Pochopiteľne, že nie. Otázka znie, ako to robíme. A môžem dodať, že po afére Mony Sahlinovej sa objavilo množstvo investigatívnych článkov o tom, ako lokálni politici používali svoje kreditné karty na nákladné cesty do zahraničia so svojimi manželkami, trovili tisícky korún v nočných kluboch, prehrávali enormné sumy v kasinách atď. – a to všetko za štátne peniaze. Otravné príbehy o absencii zodpovednosti a o korupcii sa dostali na verejnosť. A tak sa treba pýtať: Do akej miery sa zapletáme do mocenských bojov v spoločnosti bez toho, aby sme o tom vôbec vedeli? O tom sa oplatí uvažovať.

Zacitujem švédskeho komentátora a bývalého šéfredaktora sociálnodemokratickej tlače Yrsa Steniusa: „Ak patríte do skupiny lovcov, čiže novinárov, ktorí lovia spoločne, musíte sa utvrdiť v tom, že konáte správne. Zároveň strácate odstup od toho, čo konáte. Strácate schopnosť kriticky hodnotiť fakty a ich význam. Stávate sa žalobcom i sudcom zároveň. Obvinený nemá nádej, že jeho prípad sa bude prešetrovať objektívne a bez zaujatosti.“

Po tom, čo sme hovorili o novinárstve, ktoré sa označuje ako investigatívne, ale ktoré podľa mojich skúseností dosť často hraničí so zábavou, chcem povedať niekoľko slov o novinárstve, ktoré sa samo nazýva infotainment.

Pre tých, čo sa trvale objavujú na televíznych pohovkách (anglicky sofa), sa používa označenie „sofisti“. Toto označenie však nehovorí o starých gréckych rétorikoch, ale o „štramákoch“, ktorí sedia na televíznych pohovkách a v takzvaných talk-shows sú pripravení hovoriť o čomkoľvek a mať názor prakticky na všetko. To čo sme predtým poznali ako nudné rozhlasové alebo televízne relácie s pozvanými odborníkmi z rôznych oblastí, sa v súčasnosti stáva show, v ktorej najdôležitejšiu rolu hrá osobnosť moderátora a v ktorej osobnosti hostí sú dôležitejšie ako to, o čom majú hovoriť. Tieto programy pravdepodobne priťahujú viac divákov ako staré typy programov. Zároveň sa však vzdalujú od tohto typu reportovania a diskusií, ktoré sme zvyčajne nazývali novinárstvom.

Čo možno na to povedať z hľadiska etiky novinárstva? Zvyšuje to dôveryhodnosť novinárstva? Jedno je isté. Je dôležité mať kredit, ako sa hovorí v dobrých kruhoch. Dnes máme niekoľko talk-shows, ktoré vo svojom názve nesú meno moderátorov. Tí majú kredit, lebo každý z nich si našiel svoje vlastné pole. Ekdal robí vážne rozhovory s predstaviteľmi podnikateľských kruhov, Luuk našiel správny prístup k mladej generácii, Dabrowski vie, ako pristupovať k starým mužom pri moci a dokáže z nich

vytiahnuť aj to, čo by ináč nepovedali, Mattssonová sa vie dostať na kožu ženským *šovinistickým sviniam* a dohnať ich do úplnej zúrivosti. Každý z týchto programov má vysokú zábavnú hodnotu. Vidí sa mi, že v niektorých prípadoch i novinársku hodnotu. Avšak ich informačná stránka sa stráca v prospech zamerania sa na individuálne osobnosti. Skôr ich možno prirovnať ku klebetným rubrikám ako k široko koncipovaným spoločenským reportážam. My ako diváci a poslucháči postupne strácame pocit, že svet, o ktorom hovoria, sa nás nejako dotýka. Keďže sa iba pasívne prizierame, stávame sa bezmocnými voči veľkému svetu udalostí a veľkým osobnostiam reálneho sveta.

Záverom možno len konštatovať, že hranice medzi novinárstvom a zábavou sa čoraz viac stierajú. To je tiež fakt, ktorý si zasluhuje pozornosť. Je to náhoda, že sa tak deje práve v čase, keď – ako sa zdá – našu mladú generáciu vôbec nezaujímajú politika, svetové udalosti, ani to, čo sa deje v trefom svete? Podľa výsledkov viacerých prieskumov je hlavným cieľom terajších študentov novinárstva stať sa televíznym moderátorom. K tomu ich vychovávame v našich novinárskych školách?

3. Kto je hrdina?

Ako eticky pristupovať k ľuďom a zobrazovať ich v médiách?

Je prirodzené, že novinári musia ľuďom klásť aj neprijemné otázky a zobrazovať ich nie práve v najlepšom svetle. Stáva sa však, že k nie práve najmilším ľuďom sa pristupuje tak, akoby to boli veľkí hrdinovia. Jedným, dnes už klasickým príkladom je notorický kriminálnik Christer Pettersson, ktorý má za sebou lúpeže a vraždy a ako obvinený z vraždy Olofa Palmeho bol súdom zbavený viny. Po oslobodzujúcom rozsudku sa konala tlačová konferencia za prítomnosti televízie. Christera Petterssona bolo možné vidieť, aká to irónia, s kyticou červených ruží – symbolom sociálnej demokracie. Pettersson bol obklopený ženami, ktoré ho obdivovali, a skutočne sa s ním zaobchádzalo ako s hrdinom. Pritom to bol chlapík, ktorý mal na svedomí ľudské životy, notoricky násilný kriminálnik, ktorého prepustili pre nedostatok dôkazov.

Iným notorickým kriminálnikom, aj keď v zahraničí možno nie takým známym, je Lars-Inge Svartenbrandt. Ten lúpil, zneužíval svoje obete, svoje ženy, svojich priateľov, strávil roky vo väzení, bol prepustený a znovu lúpil, zneužíval, poslali ho na psychiatrické liečenie, absolvoval liečbu, stal sa „novým človekom“, znovu sa dal na kriminalitu, odsedel si ďalšie tresty, vyšiel z väzenia, stal sa sabatistom a kazateľom, oženil sa a mal deti, aby sa zasa dal na krivé chodníčky atď.

Všetko toto sme mohli sledovať v tlači, akoby šlo o príbehy hrdinu. Podrobne opisovali každý detail jeho zápasu za ľudskú dôstojnosť.

Možno toto z etického hľadiska obhájiť ako dobré novinárstvo? Jeden z mála sebakritických hlasov, ktorý zaznel v diskusii na túto tému, patrí novinárke nášho veľkého denníka *Dagens Nyheter* Kerstin Vinterhedovej. Vo svojej rubrike napísala: „Tento typ novinárstva znamená, že sa zahrávame s drámou neurotickej osoby, ktorá si ju projektovala na svoju osobnú obrazovku. Z jeho osobnej drámy robíme verejnú a zahrávame sa s jeho vnútornými konfliktmi pochybným spôsobom. To nemá nič spoločné s kriminalitou ako spoločenským problémom. Správanie Svartenbrandta je príliš deviantné na to, aby sa označovalo za reprezentatívne.“

Napriek tomu sa všetci, novinári i čitatelia, zúčastňujeme na tejto hre, na tejto dráme so všetkými jej prísadami, akoby to bol dobrý trhák.

A čo samotný kriminálnik? Robíme niečo v jeho prospech? Pomáhame jeho žene a deťom? Obetiam jeho kriminálnych činov? Tým, čo sa snažili dostať ho na „správnu cestu“ psychoterapiou alebo spasením?

Nie, asi nie. Tak ako je to potom s etickou zásadou, ktorá hovorí, že máme písať iba o tých javoch, ktoré možno považovať za „nesporný predmet verejného záujmu“?

4. Osobná morálka novinára

A čo my ako jednotlivci? Máme svoju vlastnú morálku, ktorú možno zladíť s profesionálnou etikou?

Zdá sa mi, že novinári sa vo všeobecnosti na svoju profesiu pozerajú ako na niečo, čo vôbec nesúvisí s ich rolou súkromných osôb. Pokiaľ existuje toto delenie, potom je celkom možné mať jeden kódex správania na pracovný čas, iný na ráno, večer a na víkendy.

V interných diskusiách o profesionálnej etike, aspoň v severských krajinách, sa však stále viac a viac snažíme vychádzať z osobnej morálky. Je zjavné, že vo viacerých krajinách to tak nie je. Na seminári, ktorý som viedla v júni roku 1966, sa v jednej skupine rozprúdila živá diskusia o etike. Angličania celkom zrejme slovo etika nemajú radi. Pre nich je etika niečo ako zákon, ako stíhanie, ako zložitý súdny prípad, ktorý prinesie reguláciu a stratu slobody tlače. Pre nás v severských krajinách je etika osobná záležitosť, ktorá súvisí so snahou zosúladiť osobnú a profesionálnu identitu so zodpovednosťou, ktorá nadväzuje na veľkú slobodu tlače, umožnenú naším zákonom o slobode tlače. Tak ako to povedal jeden fínsky účastník na seminári: „Pre mňa je etika akousi skrytou súčasťou životnej dráhy, vecou, ktorá o nás vypovedá ako o jednotlivcoch, o našom vývoji v priebehu osvojovania si tejto profesie.“

Tento prístup bol úplne cudzí britským účastníkom. Je to zrejme aj z vyhlásenia Briana Wistona z Cardifu: „Ak sa povie etika, každý britský redaktor v skutočnosti povie: Problémom novinárskeho vzdelávania je, že odchováva všetkých tých ľudí, čo niečo vedia o etike.“ Dodal však, že to môže byť aj vec lingvistiky. Pretože len čo začnete hovoriť o spoločenskom vedomí alebo ľudskom prístupe, aj britskému redaktorovi je jasné, že ide o užitočné veci.

Napriek tomu som mala dojem, že veľmi osobný prístup k etike v novinárstve, tak ako ho vyjadrili niektorí účastníci seminára zo severských krajín, bol v skutočnosti značne odlišný od postojov, ktoré zaznievajú z iných krajín. Aj kontext, v rámci ktorého pracujeme, je v jednotlivých krajinách odlišný.

V poslednom čase sa u nás veľa diskutuje o vplyve komercionalizmu. Dlhé roky sme nemali komerčnú televíziu, ani sme nezačali deregulovať ekonomiku tak skoro ako Thatcherová v Anglicku. Nemali sme ani takých mediálnych magnátov ako Rupert Murdoch. Zdá sa nám, že by bolo treba zmobilizovať istý odpor voči čisto trhovým silám, ktoré – ako sa ukazuje – stále viac ovládajú médiá. Iní si to nemyslia. V tejto súvislosti môžem zacitovať iného Angličana, profesora Hugha Stephensona zo City University v Londýne, ktorý bol jedným z kľúčových prednášateľov na konferencii učiteľov novinárstva zo severských krajín: „Aký význam má učiť študentov etiku, keď vieme, že aj tak skončia ako Rupert Murdoch?“

Po tomto defetistickom výroku si treba položiť otázku: Môže jednotlivý novinár ovplyvňovať svoje prostredie? Má vzdelávanie novinárov vôbec nejaký vplyv na súčasné novinárstvo?

V tejto súvislosti by som azda mala spomenúť diskusiu zameranú na osobné cnosti novinárov samotných tým istým spôsobom, ako bola médiami preverovaná naša podpredsedníčka vlády alebo lokálni politici. Spochybňujú sa v nej vysoké platy niektorých z najznámejších novinárov, kupovanie akcií svojich vlastných spoločností, čo nasvedčuje, že popri novinárskych záujmoch majú aj čisto komerčné záujmy v spoločnostiach, kde pracujú. To môže viesť ku konfliktu záujmov. Nie každé dobré novinarstvo predáva. Nie každý komerčne úspešný mediálny produkt možno označiť za výsledok dobrého novinarstva. Táto diskusia však nie je dominantná na novinarskej scéne. Skôr by sa dalo diskutovať o hodnovernosti novinárov, ktorí sa dostali do príliš úzkeho kontaktu s mocou. To je tradičnejší etický prístup. Novinári by mali zostať čistí. Nespolčovať sa s ľuďmi, na ktorých sa treba pozerať kritickými očami.

5. Strážcovia demokracie

Dostávame sa takto k problematike novinárov ako strážcov demokracie. To je úloha, ktorú im pripisujeme. Ako plníme túto úlohu?

Niektorí ste možno čítali knihu, ktorá vyšla začiatkom roka 1996 s názvom *Pri-nášanie správ – Ako médiá podkopávajú americkú demokraciu*. Napísal ju James Fallows, vydavateľ *Atlantic Monthly* vo Washingtone. Kniha vyvolala veľkú diskusiu medzi americkými novinármi. A tak ako sa mnohé mediálne novinky importujú z Ameriky, mala by sa k nám dostať aj táto diskusia. V apríli uverejnil *Guardian* veľký článok na dvoch novinových stranách. Aj moje noviny už o tom písali a odhadujem, že aj iné európske médiá to majú na programe.

Fallows tvrdí, že médiá sa stali „arogantnými, cynickými, škandalistickými a deštruktívnymi“. Podľa neho sú novinári zodpovední za nárast cynizmu vo verejnosti a za pokles demokracie.

„Krok za krokom upadol hlavný prúd novinarstva do zvyku zobrazovať verejný život v Amerike ako štvanicu, v ktorej sa jedna skupina intrigánskych a nečestných politikov neustále snaží vyradiť ostatných. Veľkým problémom americkej demokracie deväťdesiatych rokov je nedostatočná dôvera ľudí, že zvolení vodcovia alebo legislatívny systém dokážu uskutočniť niečo, čo má nejaký význam.“

Uvažovala som o tom pri čítaní amerických novín počas môjho týždenného pobytu v Massachussetts začiatkom septembra. Prečítala som si niekoľko prevažne pozitívnych článkov o verejnom živote. Medzi nimi aj jeden, ktorý hovoril o výraznom poklese kriminality. Znížil sa najmä počet zločinov, z čoho boli prekvapené aj samotné úrady, ktoré musia naďalej žiť v predstave ako aj my ostatní: Zločinnosť je na vzostupe a nič ju nemôže zastaviť. Politici nemajú ani moc, ani chuť niečo proti tomu urobiť.

Podľa Fallowsa sa televízne spravodajstvo zmenilo na divadlo. Majstrovstvo v basketbale, svadba Michaela Jacksona, prezidentské voľby – „to všetko je divadlo a pre televíziu je to to isté“.

Autor hovorí, že súdny proces s O. J. Simpsonom symbolizoval konvergenciu spravodajstva, zábavy a športu. Verejný život je šport. Verejný život je profesionálny zápas. Spravodajskú hodnotu má iba konflikt. Avšak v politickom novinarstve, na rozdiel od športu, forma stvárnenia ovplyvňuje spôsob hry. Stvárnenie sa sústreďuje na politickú hru, a nie na podstatu politiky. Dnešné spravodajstvo často vypovedá o tom, že svet sa nedá pochopiť, tvarovať alebo kontrolovať, ale iba trpezlivo znášať.

Je to vážna kritika. Týka sa aj našich médií? A ako sa to snažíme začleniť do vzdelávania novinárov?

6. O čom sa v médiách nehovorí

Nakoniec sa dostávam asi k najťažšiemu bodu diskusie o etike. O ktorých veciach by sa malo v médiách hovoriť, ale médiá ich jednoducho ignorujú?

V tejto súvislosti možno spomenúť niekoľko príkladov. Ženské hnutie sa začalo veľkou konferenciou v americkom meste Seneca Falls v roku 1848. Trvalo vyše sto rokov, kým sa ich požiadavky dostali do médií a prestali sa zosmiešňovať. Pre médiá boli dlhý čas tabu.

Aj problematika tretieho sveta pre médiá dlho vôbec neexistovala a zdá sa, že teraz znovu upadla do zabudnutia. V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch sa najmä severské médiá skutočne zaujímali o to, čo sa deje v krajinách Afriky, Ázie a Latinskej Ameriky. Zdá sa, že tento záujem pominul.

A čo problematika životného prostredia? Podľa Karla-Henrika Roberta, jedného z našich najhorlivejších environmentalistov, je aj táto problematika pre hlavnú časť médií mŕtva. Neuvedomujeme si s plnou vážnosťou, že svet sa rýchle rozpadáva, že doslova zaniká. Pred časom na seminári pre novinárov Robert vykreslil obraz saní rútiacich sa z kopca. Na saniach sedeli politici a populárne postavy, ktoré sa často objavujú v médiách. Okolo nich tancovali svoj rituálny tanec novinári, ktorí si nevšimli, že sa rútia spolu s nimi.

Je to pravdivý obraz sveta? Ak áno, potom je to obraz hrozivý. Nie div, že nechceme na to ani myslieť. Zdá sa mi, že pocítujeme vlastnú bezmocnosť. Ako by som ja ako jednotlivec mohol na tom niečo zmeniť? Hľadáme pozitívny záver pre túto prevažne depresívnu analýzu. Určite by sme sa nemali stať obeťami prevládajúcich vzorov.

Adresa autorky: Ami Lönnroth, Inštitút pre žurnalistiku, médiá a komunikáciu Štokholmskej univerzity, Štokholm

Z anglického originálu Ami Lönnroth: Six entries to the discussion on ethics in journalism v skrátenej verzii preložil PhDr. Samuel Brečka.

Six Entries to the Discussion on Ethics in Journalism

Ami Lönnroth

Keywords: ethics in journalism – the codes of conduct – an investigative journalism – the personal moral of a journalist – journalist as the guardian of democracy – the non-issues in the media

From 30 September to 6 October 1997, the international seminar on Journalism – democracy, power and ethics organized by the European Journalism Training Association and assisted by the Council of Europe was held in Capri (Italy). The article presented at the seminar implies that also in advanced democracies nonethical principles are used in journalism and that this fact is rationalized and/or even apologized by the journalists' necessity to reveal the public affairs. The

author meditate on the credibility of journalism, on ethical way of treating people and describing people in the media. She asks herself if a personal moral could be combined with the ethics of the profession as journalists in the Nordic countries used to do. She criticizes the impact of commercialism and, citing examples of many outstanding personalities, illustrates her own six entries to the discussion on ethics in journalism.